

Här ska ingen stryka omkring

Anslag

(Jim berättar med inlevelse)

Året var 1894 och det var julafton. Den lilla staden låg inbäddad i en halv meter snö och temperaturen låg på minus 7 grader. Runt stora torget var det mycket folk i rörelse. Här trängdes man tillsammans med bodar, vagnar och kärror, där frusna försäljare och nasare försökte hova en sista slant innan de "stängde sin butik". Klockan var nu 11.00 och torghandeln gick nu in i sin sista timme innan julhelgen tog vid, med allt vad det innebar. En del människor nästan småsprang när de irrade runt bland stånden och hälsade stressat "God Jul" till vänner och bekanta. Uppmuntrande rop hördes att nu var det sista chansen att köpa lax från Norge, nyfångad sik från Lockne och kött från både nöt och gris. En kvinna som sålde nyttillverkade näverkorgar fyllde på med pipig hög röst. Hon följdes snabbt av utrop från andra som lockade med kvastar, tyg och tyll från Sundsvall och varma fårfallar. Mitt i alla ljud och trängsel doftade det ljuvligt av kaffe men Margareta frös och hennes minsta dotter Theresé hade börjat gnälla högljutt och ville gå in. Gå in ja ... Men vart?

Plötsligt kände Margareta en stark hand som kramade om hennes överarm.

- Du, ska nog följa med mig du! Ropa på dina barn!

Det var Länsman Löfgren som nu grep Margareta Olofsdotter och hennes fyra "oäkta barn":

Ingrid 8 år, Karolina 6 år, Elise 3 år och Theresé 2 år. Alla fem blev nu förda till Östersunds

cellfängelse, där stadsfiskalen väntade på att hålla förhör. De fem gripna var sk.

”kringstrykande , bettlare och lösdrivare”.

Och sådant folk ville man inte ha i staden.

Intro

Martin: Hej och Välkomna till - Arkivpodden i vår serie ”Dokumenten berättar”. Jag heter

Martin Ahlström och vi sänder som vanligt från vår arkivstudio – Arkivvägen 1 i Östersund.

Och idag ska jag ha ett litet samtal med Jim Hedlund, pedagog på Riksarkivet/Landsarkivet i

Östersund. Välkommen tillbaka Jim!

Jim: Tackar!

Martin: Sist du var med oss pratade vi ju om Sockenstämmoprotokoll och kyrkotukt. Det var sk ordningsfrågor, nu känns det som det är något liknande eller hur?

Jim: Ja, på sätt och vis - ämnet lösdriveri togs säkert upp på flera sockenstämmor någon gång.

Martin: I inledningen får man en ganska dramatisk bild av ett ingripande mot sk lösdrivare.

En kvinna med fyra små barn...

Jim : Ja det stämmer. En inte så ovanlig händelse under den här tiden.

Martin : Ni som inte riktigt vet vad en lösdrivare är så är det : beteckningen på dem som man sa ”gick omkring” eller ”strök omkring” på vägar och torg utan att ha fast jobb. Lagen sa att alla måste försörja sig. Man fick inte bara gå omkring utan att ha något jobb. Ofta tiggde

dessa lösdrivare. Och jag ser ju att du tagit med dig en ganska stor bok som du hämtat upp ur arkiven.

Jim: Ja, Jag har med mig en bok med lösdrivareprotokoll från åren 1891 - 1895. Alltså en särskild bok där polisen registrerade och förhörde just de som togs in för lösdriveri. I det här fallet är det från Stadsfiskalen i Östersunds Arkiv.

Martin: För er som vill se hur en sådan bok kan se ut, så ligger det ute på...

Jag försöker ändå göra en beskrivning av boken och hur den ser ut. Jim - Öppna den så får vi se... Jim, du har tagit på sig ett par bomullsvantar för att ändamålet.

Jim: Ja, vi måste vara försiktiga och skydda våra arkiv så noga vi bara kan. Dessa arkiv ska ju hålla i "all evighet" och jag vill inte vara den som skyndar på den här bokens nedbrytning.

Martin: Jaha, här ser jag....

Jim: Ja, man får ju en bra bild av "fallet". Du kan se beskrivning av person – både psykiskt och fysiskt, bakgrund, hemvist och anledning till häktandet. Men även vad den häktade anger till sitt försvar. Och i slutet av protokollet vad polisen tar för beslut om vad som ska hända med den häktade.

De här förhören använde polisen för att registrera och kartlägga de som gick in under benämningen "lösdrivare". Utifrån detta blev den gripne varnad med uppmaning att bege sig till sin hemort och söka arbete eller så kunde de dela ut straffarbete – från 1 månad upp till 3 år på någon tvångsarbetsanstalt. När det gällde lösdriverilagen kan man säga att polisen "ägde hela rättsprocessen" från gripande till straffåtgård.

Martin: :Den här lösdriverilagen. När och varför kom den till?

Jim: Lösdriverilagen kom till år 1885 många och långa utdragna diskussioner.

Och enkelt förklarat var det ett försök att komma åt problemet med den kraftigt ökande "lösa befolkningen".

Martin: Lösa befolkningen? Förklara?

Jim: Jo, under 1800-talet genomgick vårt land stora förändringar. Vår krigiska historia fick ett uppehåll som ju varat än idag, det gamla bondesamhället fasades ut gentemot industrin. Många klassiska yrken fasades ut pga industrin, det blev fler obesuttna som flyttade omkring för att få arbete, städerna växte kraftigt och det medförde ju också nya sociala problem. och så har vi ju befolkningsökningen och som sagt de stora folkomflyttningar som kom i dess spår.

Myndigheterna såg med oro hur tusentals medellösa människor drev omkring runt i landet, sökandes efter en drägligare tillvaro.

Rapporter om "kringstrykande" som ställde till problem på olika orter strömmade också in till myndigheterna. Man tyckte sig se att utifrån det så riskerade befolkningen att tappa sin moraliska kompass.

När det gällde tiggeri och lösdriveri så ansåg man att det ledde till lättja. Man blev lite dåsig och slapp. Istället för att försöka få ett hederligt arbete tog man hellre till sig brottsliga och osedliga (omoraliska) vanor.

Det värsta med det hela: Det här kunde "smitta av sig"! Dessa förfallna människor kunde locka till sig folk med sk ordnade förhållanden – jobb, familj och sunda rutiner, ansvar och

moral. Det föddes tex massor med oäkta barn och fattigvården runtom i socknarna gick nästan på knä. Många av dessa obesuttna människor gav sig hellre ut på vägarna än att bo i en hemsk fattigstuga.

Martin: Nej, har man sett Emil i Lönneberga som ju vill hjälpa fattighjonen på fattigstugan så förstår man ju det.

Så myndigheterna trodde att en lag skulle kunna stoppa den här samhällsutvecklingen?

Jim: Ja, det var i alla fall ett försök till uppstramning.

Lösdrivare är envar som sysslös stryker omkring från ort till ort utan att äga medel till sitt uppehälle eller undanlåter att på ett ärligt sätt försörja sig samt för ett levnadsätt som kan skada allmän säkerhet, ordning och sedlighet.

Lagens huvudsyfte var att försöka fostra och bota dessa människor från ett kringflackande liv. Och då kunde det krävas tvångsåtgärder – tex arbetsanstalter. Man betraktade faktiskt tvångsarbete mer som en behandling än som ett straff.

Martin: Men vilka var det som ingick i kategorin lösdrivare – räckte det om man var arbetslös?

Jim: Det berodde ju såklart på omständigheterna. Men i stort så ingick; Lösdrivare (kringstrykande och luffare), tiggare, gårdfarihandlare utan tillstånd och faktiskt prostituerade...

Martin: Prostituerade?

Jim: Ja, de hamnade med i gruppen p.g.a. rubriken: Samhällsfarlig asocialitet - alltså människor som förde ett levnadsätt som var en fara för allmän säkerhet, ordning och sedlighet.

Martin: Vilket brott som helst kunde ju ingå i den normen?

Jim: Ja, i och för sig men man hade även följande kriterier: Sysslolöshet, medellöshet, kringstrykande, tiggeri, att kunna men inte vilja skaffa sig arbete och att arbeta med något som undergräver vår moral – allmän säkerhet, ordning och sedlighet.

Martin: Ja, i den sista punkten kan man ju stoppa in prostitution...

Jim: Ja, precis. Om prostituerade står det även att: Lösdriverilagen kan inte tillämpas om de *vistas i hus, där otukt drifves* – men *då skörlefnad bedriven på annat sätt, så den förnärmar den allmänna sedlighetskänslan så skall man emot otukten ingripa i sedligt likasom i sanitärt syfte*.

Martin: Man kom alltså inte åt de prostituerade om de hade sin verksamhet inomhus?

Jim: Njæe, man kunde inte använda Lösdriverilagen i dessa fall, men det fanns ju andra lagar. De fick väl ta över i dessa fall.

Hur som helst - Den här lagen fanns i stort kvar ända fram till 1964!

Martin: 1964!?

Jim: Ja, då kom Asocialitetslagen som ersattes 1982 av Socialtjänstlagen (där man tog bort tvångsarbetet som en social rehabiliteringsmetod) som i sin tur ersattes av den Nya Socialtjänstlagen 2002.

Martin: Men det har ju alltid funnits människor som vandrat omkring av olika orsaker. Allt från att försöka söka jobb och lycka till människor som varit på vandring utan tydliga mål. Det hör väl till människan... vet man hur har det sett ut rent historiskt ?

Jim: Lite grann... Om vi går tillbaka till tidig medeltid så såg man ju lite annorlunda på detta fenomen. Det var ju kyrkan som stod för samhällets vård och omsorg. På en del orter uppförde kyrkan särskilda Helgeandhus, hospital och kloster för att hjälpa de sjuka och fattiga.

Det fanns även ett andligt värde med fattiga gentemot de rikare människorna. I den då kristna trosuppfattningen fanns en balans i den världsordning som gav båda parter fördelar.

En fattig tiggare som fick allmosor av en lycklig givare, kunde härmed klara sin tillvaro. Den lycklige givaren kom däremot närmare frälsningen och kunde med sin goda gärning förkorta sin tid i skärselden. Win – Win med andra ord...

Martin: Det låter ju ändå ganska humant om man tänker på att det var tidig medeltid.

Lite fördomsfullt med ändå.

Jim: Ja, men det skulle bli en annan inställning. Allteftersom samhällsapparaten med socknar, byar och statsapparaten ökar, tar de mer och mer över ansvaret för det fattiga folket och då blir det ett hårdare klimat.

Martin: Hur då?

Jim: Ta tex den första kända lösdriverilagen från 1303 (Birger Magnusson):

"Alla som ertappades kringstrykande utan arbete och pengar, alla de som inte vill eller misslyckas med att söka arbete – skall slita spö eller kan få öronen avskurna."

Martin: Ja, det var ju en stor skillnad mot det jag hörde innan.

Jim: Och så här ser det i stort sett ut sedan. Det växer fram ett stort förakt för lösdrivare och man försökte med olika lagar och pålagor för att få bort dem. Lösdriverilagen från 1642:

"Den som inhyse tjänstlösa personer, böte första gången 20 daler Silvermynt, andra gången dubbelt till treskifte mellan konungen, härandet och angivaren".

Martin: Så den som angav dem kunde också ta del av böterna... Ett bra sätt att få folk att ange varandra!

Jim: Ja, och så ser man hur de löste det med arbetskraft till armén och statliga byggen mm:

"Lösdrivare , män som kvinnor, vilka fara omkring under namn av glasmästare, kittelflickar, häktesmakare o dyl, skall av läns- och fjärdingsmän fasttagas, tillhållas att taga tjänst eller insättas som knektar eller båtsmän eller sättas till arbete vid kungs- och ladugårdar".

Här kommer även deras syn på resandefolket fram:

"För zigenare och tattare gäller att de skola föras till närmaste slott eller befästning, för att där arbeta i järn vid vatten och bröd".

Martin: Men vad var det för människor som valde att bli lösdrivare då? Finns det några typiska exempel? Fattigdom bör väl varit en stor faktor...

Jim: Ja, fattigdomen var ju den absolut största orsaken. Människor utan vare sig jord, bostad eller fast arbete såg nog inget val än att ge sig ut för att försöka ändra på livets lott. För många var fattighuset inget alternativ, då förhållandena där kunde vara riktigt hårda och

förnedrande. För dessa människor var det väl en kombination av tiggeri och att försöka få en tjänst.

Sen fanns de som pga olycka var märkt av fysisk skada eller psykisk sjukdom.

Martin: Här kommer ju bilden av halta, lytta och blinda vandringsmän på vägen i trasiga kläder...

Jim: Ja, så var det nog ofta. Det var nog många som såg på dem med sorg när de kom vandrandes in i byn. Allt var inte bättre för i världen...

Alkoholmissbruk var väldigt vanligt bland lösdrivarna. Det ser man inte minst i Lösdrivareprotokollen. Människor med missbruk hade ofta svårt att få behålla en tjänst en längre tid. Där det fanns fylla fanns även risken för konflikter och andra struligheter. Och det uppstod nog också ibland och då var det bara att ge sig iväg.

Sen har vi faktiskt en annan kategori också - de egensinniga människorna som sökte äventyr, oroliga själar och vagabonder. Det fanns de som hellre valde att ta flera olika arbeten på olika orter än vara kvar vid en fast anställning. De kom väl mer att vara normen för begreppet "luffare".

Men gemensamt för alla dessa kringstrykande var ju ändå att De levde på hoppet om ett nytt bättre liv helt enkelt. Kanske fanns det något bättre bakom vägkröken...

Martin: Men om man nu blev infångad och förhörd av en polis eller länsman och de beslutade att man skulle sättas på tvångsarbete, hur gick det till?

Jim: Det var så att blev man införpassad för första gången så hölls som sagt ett förhör, där man blev registrerad, man fick även berätta om sin bakgrund, livssituation och vad man gjorde på orten där man blivit gripen. Det gjordes även en fysisk beskrivning av lösdrivaren –

längd, kroppsbyggnad, ansikte, hårfärg och om det fanns några särskilda noteringar ex sned näsa eller ärr mm. De här protokollen har ju som vi sagt tidigare förtryckta frågor och en sak som jag reagerar på är den intagnes egen ursäkt eller försvar. Det är inte ofta de intagna får yttra sig i text.

Martin: Ska vi titta / ge några exempel till lyssnarna!?

Jim: Ja, vi har ju den här.... Och den här.... Och denna....

Martin: Men vi håller på att glömma frågan om tvångsarbetet!!!!

Jim: Javisst ja... Jo, i lösdrivarprotokollen så finns det ju typer av utfall ; antingen så blev man varnad av polisen eller så blev man häktad, för att senare bli skickad på tvångsarbete. Var det första gången som man blivit intagen så var det varning som gällde. Men polisen kunde nu även rapportera personen till den interna tidskriften Polisunderrättelser. Den varnade personen fick nu försöka ändra livsstil och få arbete och om man ändå kom på personen "kringstrykandes" igen inom två år blev man häktad och förd på arbetsanstalt.

Det fanns särskilda tvångsarbetsanstalter tex Svartsjö (för män) och Landskrona citadell (för kvinnor).

Mycket hängde nog även på Polisens humör och godtycke och om man kände sympati för den intagne eller inte... som sagt polisen "ägde i stort sett fallet" från häktande till varning och utdelande av straff.

Martin: Hur såg folk i allmänhet på lösdrivare och luffare?

Jim: Det fanns säkert nästan lika många uppfattningar och åsikter som det fanns lösdrivare. Det finns ju uppteckningar från privatpersoner som minns hur det kom vandrande sällskap till hemgården och som ofta ger en sympatisk bild av dem.

Det finns skildringar där man berättar om dem som udda original som genom olyckliga omständigheter hamnat där de var. Det finns de som minns dem i ett romantiskt skimmer, där luffaren var bohemen som hade sin frihet och levde lite utanför samhällets trygga gräns. Men många såg dem nog som opålitliga och farliga – det kunde hända läskiga saker kring dem som stölder, slagsmål, fylla och i värsta fall tom mord.

Man kan ju ändå få en bild av vad tidningarna skrev om dem: Jämtlandsposten 3 januari 1898

TILLSYN ÖVER TATTARNE!

Ströms kommunalstämma valde den 31 sistlidne december ; en person inom hvarje by att i egenskap anhålla bettlare, kringstrykande och tattare. Samt att för skjutsersättning frakta sådana till länsmannen. Samma personer skulle jämväl hålla tillsyn öfver att sådana tvifvelaktiga existenser blifva ihysta inom byalagen.

Martin: Oj Oj Oj. Om man skulle vara intresserad av detta, Vilka arkiv skulle du rekommendera att man hämtar information ifrån?

Jim: Ja, du kan ju tex gå in se i din regions Landsfiskalers- eller stadsfiskalers Arkiv. Det kan ju även heta polisarkiv det är ju lite olika. Där kan man hitta Lösdrivarprotokollen! I dem får man jättemycket information.

Sen finns tidningen: Polisunderrättelser (årskrifter) med rapporter från samtliga Länsstyrelser, Kronofogdar, Landsfiskaler och Stadsfiskaler.

Lösdrivare blev ofta inskrivna i fångrullorna - Så kolla i Fångvårdsanstaltens Arkiv. Jag har ju mest använt mig av Fångvårdsanstalten i Östersunds Arkiv. I fångrullorna står ju bla det slutgiltiga domslutet / straff och vart vilken anstalt man blev placerad på.

Sen har vi ju en gammal trotjänare i Kyrkoböckerna - familj, födelseort, yrkestitel, barn, giftermål, flytt och död mm. Här anges ofta om någon var lösdrivare.

Med dessa arkiv kommer man långt.

Martin: Det här dramatiska introt som vi fick höra från början, finns det någon verklig förankring i det?

Jim : Ja, detta hände faktiskt.

Martin: Berätta!

Margareta Olofsdotter och hennes fyra barn blev intagen på häktet i Östersund, julaftonen 1984. Barnen som var med var bara 8, 5, 3 och 1,5 år gamla. De hade setts ”stryka omkring på Stortorget ett par dagar innan jul (troligen tiggande) och nu på självaste julafton fick man syn på dem igen. Så klockan 11.00 blev de gripna och införpassad för lösdriveri av Länsman Löfgren.

Senare på häktet hölls ett förhör och efter det en varning. I fångrullan får vi en beskrivning av Margaretas utseende: hon hade grå-blå ögon, rak näsa och brunt hår. Hennes ansikte var ovalt och hon var 166 cm lång - kroppsbyggnaden var ”ordinär”. Alla fyra flickorna benämndes som ”oäkta barn”...

Vid klockan 15.00 samma dag ställdes de på fri fot med en uppmaning att omedelbart bege sig till hemorten igen, vilket var Gällö i Revsunds socken ca 5 mil från staden. Man kan ju undra vilken julafton de fick...

Martin: Mycket tragiskt.

Jim: Ja, det här är också en typisk kategori för lösdrivare – ensamma kvinnor med oäkta barn. Verkligen rörande människoöden... Det finns sååå många olika liknande öden som vi kunde lyfta fram och berätta om. Till varje enskilt fall skulle vi säkert kunna ägna ett eget poddavsnitt.

Martin: Vet du vad som hände sedan med Margareta? Man blir ju nyfiken...

Jim: Ja, jag försökte följa Margareta Persdotter och hennes familj i arkiven, framför allt kyrkoarkiven. Det visade sig att hon var sammanboende med en 23 år äldre man ; Gert Eriksen Klyfvert, som hade titeln skräddare. Han var änkeman och hade fyra barn från sitt tidigare äktenskap. Margareta hade ju fyra barn själv (som stod som oäkta) , så familjen bestod alltså av tio personer.

Det visade sig även att när Margareta togs in för "lösdriveri" var hon havande i 6:e månaden.

Men paret gifte sig faktiskt i februari , så det barnet : Rudolf Emanuel Victor föds alltså INTE som oäkting.

Margareta var född på Frösön och växte upp under mycket fattiga förhållanden. Om hennes föräldrar står det tex ""De som icke hafva stadig hemvist i socknen".

Gert och Margareta verkar ha flyttat mellan Revsund, Gällö, Stavre och Bräcke och ofta står det om Gert att han hvistas i Norge. Margareta skulle få fem barn till men två av dem, båda flickor dör efter bara några månader. Vi har alltså en familj med 11 barn och en make som till och från står som "obefintlig" eller hvistas i Norge på.

Jag lyckades följa familjen i kyrkoböckerna fram till 1910, då står nästan hela familjen som "obefintliga". Och under rubriken "obefintliga" står det att de flyttat till Norge.

Men två av sönerna: Oscar och Hjalmar blev kvar i Sverige. Båda gick i sin fars fotspår och blev skraddare. Oscar bodde i Lit i Jämtland och Hjalmar i Sollefteå i Ångermanland.

Det skulle vara spännande att följa familjen i Norge, så det får väl bli ett projekt för mig längre fram.

Martin: Ja, det är ju som du säger. Skulle man djupdyka i varje enskilt fall skulle det gott och väl räcka till en eget poddavsnitt.

Jim: Lördagen den 11 juni 1921, togs en 17-årig ung man in för lösdriveri i staden Lund. Han hade setts gå omkring sysslolös och även tiggande runt om i staden. Det ryktades att han sov i Ladugårdar och i höstackar. Stadsfiskalens förhör visar att han var ; 175 cm lång, hade blå ögon, mörktblont hår, en liten våg på näsan, ordinär mun och ovalt ansikte. Som yrke uppgav den unge mannen att han var Jungman, men arbetslös och försökte söka jobb. Hans hemort var egentligen Haga i Gbg men han var född i Jämsög sn i Blekinge. Vem var han?

Han skrev sedan romaner om just luffare: tex *Vägen till Klockrike* .

Författaren ; Harry Martinsson , senare medlem i Svenska Akademin. Som man säger:

”Herrens vägar äro outgrundliga!”

Martin: Jim Hedlund... Jag tackar dig så mycket för en jätteintressant pratstund på ett intressant ämne.

Du är givetvis hjärtligt välkommen fler gånger hit till vår Poddstudio.

Och ni som lyssnar på detta: om man är intresserad av liknande ämnen som lösdriveri, tiggare och resandefolk mm så är ARKIVEN de bästa källorna. Tack alla som lyssnade och fortsatt att följa oss! Det kommer snart mer intressanta poddar. Hej Hej!